

Europa 2020: een economische, sociale en culturele agenda

Sonja Bekker en Boyd Zeedzen, Tilburg University

Geïnspireerd door de oproep van de Europese Commissie om mee te denken over Europa 2020, is op 17 september 2014 een groep mensen samen gekomen om te discussiëren over de toekomst van sociaal Europa. De groep had een bijzonder karakter: zowel jong als oud en man als vrouw waren vertegenwoordigd; sommigen geïnteresseerd vanuit hun beroep, anderen sprekend vanuit eigen ervaring of levensvisie. De meeste leden van de groep kenden elkaar niet, maar al snel bleken belangrijke uitgangspunten met elkaar gedeeld te worden: waardering voor wat Europa ons tot nu toe heeft gebracht, constructieve ideeën over de toekomst en een visie op een sociaal, cultureel en economisch sterk Europa dat je van onderop en van bovenaf bouwt. Daarbij zijn ruimte en waardering voor mens en samenleving essentieel.

Het nu volgende stuk is geïnspireerd op de discussie die wij gevoerd hebben, maar geen exacte weergave van wat er gezegd is. De zinnen in dit stuk zijn dan ook niet terug te leiden tot de mening van individuele leden van de groep, maar geheel voor rekening van de auteurs. Daarnaast hebben sommigen schriftelijk input geleverd. De volgende personen hebben bijgedragen aan het debat (in alfabetische volgorde op voornaam): Arjen Tabak (Onderwijskundige en ondernemer), Boyd Zeedzen (Student), Coen Temminck Tuinstra (Directeur Stichting Thallo), Jan Tabak (Sociaal Pedagoog/Psycholoog), Janneke de Jong (Postdoc Universiteit Leiden), Karel Verkerk (Bedrijfsjournalist), Lara van Waas (Vakbond CNV), Marc van der Meer (Hoogleraar Universiteit van Tilburg), Rita Braam (Gemeente Culemborg), Ruud Muffels (Hoogleraar Universiteit van Tilburg), Sonja Bekker (Senior onderzoeker Universiteit van Tilburg), Stijn van Voorst (Promovendus Universiteit van Tilburg), Ton Wilthagen (Hoogleraar Universiteit van Tilburg), Véronique Feijen (MBO-Raad), Wim van Oudheusden (Ingenieur).

Europa 2020 gaat over kernzaken en is daarmee belangrijk voor iedereen

De groep waardeert dat de Europese Commissie burgers gevraagd heeft mee te denken over de toekomst van Europa 2020 Strategie. Het gaat immers over wat mensen in grote mate raakt in het dagelijks leven: werk, sociale zekerheid en een leefbaar milieu. Dit zijn thema's waarover mensen vaak praten en soms zorgen hebben, ook wanneer zij nog nooit over de Strategie gehoord hebben. Werk en enige mate van inkomenszekerheid bieden handvatten om je als mens, burger, werknemer of ondernemer te ontwikkelen. De openbare consultatie is dus een uitnodiging om mee te kunnen praten over de ontwikkeling van een sociaal sterk Europa. Daarnaast is Europa 2020 een uitwerking van het bijzondere karakter van het Europese continent: de overtuiging dat een sterke economie hand in hand moet gaan met een solide sociaal model. In die zin gaat de openbare consultatie ook over de toekomst van het unieke Europees model. Het is niet alleen de moeite waard om dit unieke model in stand te houden en verder te verstevigen. Het is zelfs noodzaak, omdat sociaal welzijn en economische welvaart sterk met elkaar verbonden zijn.

Het is tijd om sociale winst te behalen

Bezorgdheid klinkt steeds vaker door in gesprekken over werk en inkomen. Bestaan de banen van vandaag morgen nog wel? Is er nu en in de toekomst voldoende werk om iedereen in de samenleving mee te laten doen? Is er, met andere woorden, voldoende perspectief op werk en (zelf-)ontplooiing?

Nu we nog steeds met de gevolgen van de economische crisis te maken hebben, blijkt maar al te zeer dat het niet vanzelfsprekend is dat iedereen altijd kan meedoen. Ook lijkt er in de crisisvisie van de EU nauwelijks ruimte te zijn voor een sociale dimensie. Het unieke model van een sociaal en economisch sterk Europa staat daardoor onder druk. Dit druist in tegen de beginselen van de sociale markteconomie die verankerd zijn in het Verdrag. Maar het doet ook geen recht aan het karakter van de Europa 2020 Strategie, die net zo goed sociale als economische doelen voorstaat. De eenzijdige nadruk op bezuinigingen en economische groei moet in balans gebracht worden met sociale doelen. Hierbij past het uitgangspunt dat sociale doelen bereikt worden, omdat dat ook economisch gezien een goed idee is. Economische argumenten voor sociale innovatie zijn dat er nieuwe vaardigheden ontwikkeld moeten worden voor nieuwe banen, zoals die in de groene economie of nieuwe diensten, en dat investering in onderwijskansen ongelijkheid vermindert en tegelijkertijd bijdraagt aan de vorming van een kenniseconomie. Bovendien zijn er voorbeelden genoeg te noemen die laten zien dat een eenzijdige nadruk op bezuinigingen noch de gewenste economische uitkomsten genereert, noch sociale vooruitgang geeft. Het heeft soms zelfs de veerkracht van individu en samenleving aangetast. Zulke desinvestering in sociaal en menselijk kapitaal heeft ook zijn weerslag op de economie. De discussie over de noodzaak van een solide sociaal model moet daarom op hetzelfde niveau gevoerd worden als de discussie over een goed functionerende economie.

Ook lijkt de aandacht voor de financiële crisis een meer fundamentele transitie in werk en sociale zekerheid te vertroebelen. De groei van flexibele arbeid, de vergrijzing en de soms slechte arbeidsmarktperspectieven van jongeren, nopen tot nieuwe antwoorden. Daarbij moet niet het gemiddelde resultaat als uitgangspunt genomen worden. Een gemiddeld lage werkloosheid kan immers verbloemen dat de werkloosheid onder sommige groepen zeer hoog is. Centraal in de beoordeling van een land moet staan welke kansen deze biedt aan individuele mensen. Wordt er bijvoorbeeld voldoende ruimte gegeven aan samenwerking, ook op regionaal niveau. Regio's - hetzij binnen een land of grensoverschrijdend - kunnen bijvoorbeeld maatwerk leveren op het gebied van aansluiting tussen vraag en aanbod van arbeid, het verbeteren van opleidingen, het ondersteunen van transitie van werk-naar-werk. Zo wordt er van onderop een veerkrachtige samenleving gebouwd, waarin mensen zelf in staat zijn antwoorden te geven op de nieuwe vragen die ontstaan. Dit kunnen vragen zijn over een andere verdeling van werk, maar ook voor vervulling en voldoening buiten het werk om. Binnen de (grensoverschrijdende) regio kunnen er bovendien nieuwe samenwerkingsverbanden ontstaan tussen lokale overheden, scholen, werkgevers, vakbonden en andere belangrijke spelers op het gebied van arbeidsmarkt en sociale zekerheid.

Dit heeft evenwel ruimte, vertrouwen en solidariteit nodig. Het vrij technische en van bovenaf bedachte antwoord op de crisis heeft deze waarden op de proef gesteld. Het is nu tijd om sociale winst te behalen. Dit gaat niet via concurrentie en elkaar de maat nemen, maar door het zoeken naar samenhang. Door het erkennen van verscheidenheid als basis voor succes. We zijn immers in verscheidenheid verenigd.

Voeg een derde poot van cultuur toe

Naast een sterke economie en een solide sociaal model is culturele uitwisseling en vorming een zeer belangrijke peiler van het Europees model. De groep is bezorgd om de druk die er op de cohesie binnen de EU ligt. Er lijkt een kloof te ontstaan tussen Noord- en Zuid-Europa. Mensen identificeren zich steeds meer met hun natie en steeds minder als Europeaan, in plaats van andersom. Op welke

manier kan je de solidariteit tussen landen verhogen, zonder dat er de indruk ontstaat dat er grote concessies gedaan moeten worden? Ook moeten we elkaar, als Europeanen, kunnen blijven leren kennen. Er zijn al uitwisselingsprojecten, zoals het Erasmusprogramma voor studenten en docenten. Zulke initiatieven vindt de groep van groot belang. Elkaar leren kennen betekent begrip voor elkaar leren hebben. Maar verblijf in een ander land draagt ook bij tot de eigen ontwikkeling. Voorbeelden van hoe er elders wordt samengewerkt en hoe dingen elders worden aangepakt, kunnen inspiratie geven om thuis op een nieuwe manier aan het werk te gaan. Het is een verrijking waarop een leven lang met veel plezier wordt terug gekeken. In die zin verwacht de groep veel van jonge generaties, voor wie het steeds gebruikelijker is om in het buitenland te studeren of met andere Europeanen in een klaslokaal te zitten. Ook het versterken van samenwerking binnen grensregio's biedt naast economische kansen, mogelijkheden om elkaar te ontmoeten en te waarderen.

Geef ruimte aan onderzoek en experiment en ontwikkel een integrale visie op economie en sociaal beleid

Leer van de dingen die goed en die minder goed gaan. Blijf kennis met elkaar delen en inspireer elkaar met goede voorbeelden. Laat mensen met verschillende achtergronden bij elkaar komen om samen de beste oplossingen te bedenken voor de vragen die hun het meest bezighoudt. Schuw niet om ook binnen de Europese besluitvorming elkaar te betrekken: leer van elkaars visie en krijg een beter inzicht in hoe arbeidsmarkt, economie, sociaal beleid, onderwijsbeleid en milieubeleid met elkaar samenhangen en doe je voordeel met deze kennis. Een dergelijke integrale visie op arbeidsmarkt vraagstukken kan niet alleen tot betere oplossingen leiden, maar ook tot meer betrokkenheid van actoren die dit beleid moeten in- en uitvoeren. Door zo'n doorlopende dialoog is het bovendien mogelijk om op tijd nieuwe kansen en bedreigingen te signaleren en hier vroegtijdig op in te spelen. Al die actoren hebben immers hun eigen voelsprietten in de samenleving. Betrokkenheid van meer actoren had wellicht eerder het nut duidelijk gemaakt van een sociale dimensie bij het tegengaan van een economische recessie. Daarnaast geeft een brede dialoog een nieuwe kijk op de samenhang die er is tussen de afzonderlijke doelstellingen van Europa 2020. Een dergelijke samenhang wordt nu onvoldoende gepresenteerd.

Zorg dat iedereen zich kan informeren en betrokkenheid kan ontwikkelen

Weinig burgers weten waar Europa voor staat. Dat is niet zo vreemd: informatie over Europa wordt in Nederland niet of nauwelijks gegeven en is absoluut niet (voor iedereen) gemakkelijk toegankelijk. Daarbij komt dat bronnen soms eenzijdig zijn en een vertekend beeld geven. Vaak gaat dit gepaard met (politieke) belangen en wordt er dus al te gemakkelijk kritiek geuit, zonder dat er aandacht aan de bredere context wordt gegeven. Hierdoor ontbreekt het aan verbinding tussen macro- en microniveau, tussen Europa en de Europese burger. Dat is een gemiste kans, omdat Europa over heel wezenlijke zaken gaat: waarden die wij als samenleving nastreven en blijvende inspanningen die we leveren bij het ontwikkelen van onze samenlevingen. De geschiedenis van ons continent is er een van vele oorlogen en de vrede die wij sinds lange tijd kennen is daarmee een prestatie van formaat. Maar daardoor wordt het des te belangrijker om terug te keren naar het individu, dat zich op een waardevolle manier in een samenleving zou moeten kunnen ontwikkelen. Ruimte om te bouwen van onderop is van wezenlijk belang en daarmee is het ook belangrijk te zorgen dat individuen zich betrokken en gehoord voelen. De aandacht voor burgers is dus belangrijk. Bovendien is het noodzakelijk om het gemeenschappelijke belang duidelijk te maken in plaats van zich alleen te

richten op eigenbelang. Een dergelijke noodzaak werd door de bevolking wel gevoeld toen vlak na de oorlog de voorloper van de EU werd opgericht om een nieuwe oorlog te vermijden, maar lijkt in het heden, steeds verder weg te zakken naarmate de oude herinneringen vervagen. De noodzaak van samenwerking moet daarom steeds opnieuw duidelijk gemaakt en gecommuniceerd worden. Hierbij ligt een belangrijke rol weggelegd voor de regeringen van lidstaten: zij moeten zich niet schromen om de burger bij Europa te betrekken en bereid zijn om de verantwoordelijkheid op zich te nemen die hun voorgangers jaren geleden zijn aangegaan. Politici moeten dus blijven uitleggen wat het belang van Europa is, waarom het goed is dat beslissingen op Europees niveau worden genomen en hoe dat op langere termijn de Europese burger kan baten, ook al lijkt dat soms in te druisen tegen de eigen korte termijn belangen. Burgers kunnen daar heus wel begrip voor opbrengen en mogen ook op hun verantwoordelijkheid gewezen worden: uiteindelijk zijn zij de belanghebbenden. Hoe kunnen wij/zij onszelf dus voldoende bij Europa betrekken?

Definieer de kernwaarden van het Europees sociaaleconomisch model

De discussie over de sociale dimensie moet dus op hetzelfde niveau gevoerd worden als de discussie over een sterke economie. Een heldere definitie van de kernwaarden is daarmee van groot belang. Deels liggen belangrijke elementen al vast in de Europa 2020 Strategie, maar de uitwerking ervan kan en moet op een veel evenwichtigere manier gebeuren: met inachtneming van sociale, economische en culturele doelen.

Volgens de groep zou de EU in ieder geval open moeten staan voor normen die niet zozeer op méér groei gestoeld zijn. De bestaande dialoog moet veel meer gaan over de kwaliteit van de beoogde uitkomsten. Hij moet ook gaan over de gevolgen van keuzes voor bepaalde groepen in de samenleving. Het gemiddelde is niet altijd de juiste maatstaf, maar beoordelingen van landen moeten een evenwichtige verdeling van kansen voor groepen meenemen. Daarnaast kunnen factoren als welbevinden, de kwaliteit van de samenleving, een visie op hoeveel werk er nodig is en de waarde van vrijwilligerswerk, ook meewegen. Ook van belang is een juiste verdeling van werk tussen werkenden en werkzoekenden: deel bijvoorbeeld goede voorbeelden van alternatieve werkweken en experimenten met zelfroostering. Buig de belasting op arbeid om naar belasting op energieverbruik of consumptie en zet in op duurzame energie en energiebesparing, ook om geopolitieke redenen. Het gaat over de inrichting van het sociale fundament, dat gebaseerd kan worden op juridische of statistische normen, zoals een 'vangnetnorm' voor sociale zekerheid, een 'bestaanszekerheidnorm', of een norm voor het percentage Europeanen dat meedoet aan internationale uitwisseling. Maar ook normen voor onderwijs zijn belangrijk en deze zouden meer oog moeten hebben voor het middelbaar onderwijs. Nu gaat de Europa 2020 Strategie over een toename van het percentage hoger opgeleiden en een verlaging van het percentage jongeren dat zonder diploma de school verlaat. Aandacht voor de ontwikkeling van vakmanschap ontbreekt, terwijl dat een van de sleutels kan zijn tot een betere aansluiting tussen middelbaar beroepsonderwijs en de arbeidsmarkt. Bovendien mag de ontwikkeling gedurende de loopbaan niet ontbreken. Biedt werknemers de kans zich ook gedurende hun loopbaan voldoende bij- of om te scholen en veranker dit als belangrijk ingrediënt van de Strategie.

Vindt inspiratie in de Europese methode van open coördinatie

De grote uitdaging ligt in de vraag hoe een uniform beleid aansluit bij de grote verscheidenheid aan landen, tradities en economieën? Hoe kunnen we dezelfde doelen nastreven, terwijl we toch ruimte

laten voor de unieke kenmerken van landen en individuen? Hoe kunnen we verenigd zijn in verscheidenheid? Hoe kunnen we blijven waarderen dat anderen doelen op een alternatieve manier bereiken? Hoe kunnen we ervoor zorgen dat tegengestelde EU-doelen, zoals bezuinigen en tegelijkertijd investeren, op een zinvolle manier hun weg vinden in de nationale praktijk?

Inspiratie kan gevonden worden bij de open methode van coördinatie, die van oudsher gebruikt wordt op het gebied van arbeidsmarkt en sociaal beleid. De Europese Commissie heeft er al eens een Witboek voor Europees Bestuur (Governance) over geschreven met als beginselen openheid, participatie, verantwoordingsplicht, doeltreffendheid en samenhang. Deze open methode van coördinatie stelt gelijke doelen, maar biedt ruimte aan uiteenlopende manieren om deze doelen te bereiken. Zo laat je verscheidenheid toe, terwijl er ook gezamenlijke ambities zijn. Het is een manier om binnen een land of regio met oplossingen te komen die het beste passen bij de eigen ambities, mogelijkheden en tradities. Het biedt mogelijkheden aan landen, regio's en individuen om op een zinvolle en eigenstandige manier betrokken te worden bij het verder vorm geven van hun economie en samenleving. Ook gaat zo'n model uit van vertrouwen, kan het solidariteit voeden, en geeft het meer ruimte om veerkracht van onderop te voeden. Daarbij past een EU die inspireert en motiveert om van de sociale markteconomie een succes te maken, maar ook een EU die niet toestaat dat individuen en landen wegzakken in armoede en een EU die de autonomie van landen en relevante actoren respecteert.

Conclusie

De conclusie die wij trekken uit het groepsgesprek is dus als volgt: er moet in de eerste plaats een omslag komen in het denken over economie en sociaal beleid. De vraag "hoe kan ik mijn land binnen een verenigd Europa vertegenwoordigen?" zou de grondslag moeten zijn voor onze vier andere belangrijkste suggesties: het idee dat een sterk sociaal europa even belangrijk is als een economisch sterk Europa, het belang van een veerkrachtige samenleving die van onderop en van bovenaf gebouwd wordt, het idee dat de cultuur van verschillende landen een belangrijke positie inneemt binnen de EU, en het idee dat de EU moet zorgen dat burgers zich meer betrokken voelen bij een verenigd Europa. Hierbij kan de open methode van coördinatie inspiratie bieden, met inachtneming van belangrijke waarden en normen: ruimte geven om zowel te experimenteren als de kernwaarden van de Europese Unie te (her)definiëren. Hoewel sommige van deze doelen abstract klinken zijn er dus wel concrete methodes te benoemen om ze te bereiken. De Europese Unie moet niet langer een 'zij' zijn, maar een 'wij' worden.

Tilburg, 29 oktober 2014